

ՈՎՔԵՐ ԵՆ ԱՄԵՆԱՀԵՏԱՔՐՔԻՐ ՓԻԼԻՍՈՓԱՆԵՐԸ ԸՍՏ
«TV ՄՈԼ» ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐԻՑ ՍՏԱՑՎԱԾ ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐԻ

TV մոլ շաբաթաթերթը հրատարակվում է Երևանում 2004 թ.-ից: 2007թ. շաբաթաթերթում բացվել է «Առանց փողկապի» բաժինը: Այդտեղ շաբաթաթերթի աշխատակիցները մտավորականներին ժամանակ առ ժամանակ հարց են տալիս. «Ո՞վ է ամենահետաքրքիր փիլիսոփան»: Հարցը պետք է համարել միանգամայն տեղին, քանի որ Հայաստանը աշխարհում հայտնի է որպես փիլիսոփայության հնագույն օրրաններից մեկը: Պատահական չէ նաև այն հանգամանքը, որ մեր ժամանակներում Փիլիսոփայության միջազգային ակադեմիան հիմնադրված է և գործում է Հայաստանում: Այն հիմնադրված է Հայոց փիլիսոփայական ակադեմիայի հենքի վրա աշխարհի տարբեր երկրների՝ համաշխարհային համբավ ունեցող փիլիսոփաների առաջարկով:

Ինչպիսին է պատկերը վերը ներկայացված հարցի կապակցությամբ:

TV մոլ շաբաթաթերթը «Ո՞վ է ամենահետաքրքիր փիլիսոփան» հարցով իր հիմնադրման օրից (25-31 հոկտեմբերի, 2010) առ այսօր դիմել է հարցազրույցի մասնակիցներից 32 իրազեկների: Վերջիններիս կազմում, ըստ իրենց գործունեության բնույթի, ընդգրկված են պետական, քաղաքական, կուսակցական, հասարակական գործիչներ՝ 13, Ազգային ժողովի պատգամավորներ՝ 5, նախարարներ՝ 1, ընկերակցությունների, ասոցիացիաների տնօրեններ, նախագահներ՝ 7, գիտնականներ՝ 3, գրողներ, թերթերի խմբագիրներ, լրագրողներ՝ 3:

Բոլորը, ի բացառյալ չորսի, հարցին պատասխանել են ըստ էության՝ նշելով այս կամ այն փիլիսոփայի անունը: Հիշատակված չորսից մեկը «հետաքրքիր փիլիսոփա» անվանել է իր մորը, մյուսը՝ «ՀՀ ԱԺ եվրոպական ինտեգրման հարցերի հանձնաժողովի փորձագետ Աստղիկին»՝ հավանաբար ղեկավարվելով այն դրույթով, թե բոլոր մարդիկ էլ փիլիսոփայում են: Հարցազրույցի մասնակիցներից մեկն էլ չի ցանկացել «որևէ մեկին վկայակոչել»:

Նույն շաբաթաթերթի 28 հունիսի - 4 հուլիսի 2010թ. (N25/301 համարում) Դավթաշենի համայնքապետ Արթուր Գևորգյանը «Ամենահետաքրքիր փիլիսոփան» հարցին պատասխանել է. «Լավագույն փիլիսոփան ժամանակն է»: Սա հարցի, ըստ էության, պատասխանելուց խուսափելու դեպքերից է:

Մնացած 28-ից մեծամասնությունը նշել է մեկ փիլիսոփայի անուն, որը և համապատասխանում է առաջադրված հարցին: Մյուսները (9 մարդ), առաջին հերթին նշելով մեկի անունը, լրացուցիչ կերպով հնչեցրել են նաև այլ անուններ (11 փիլիսոփայի անուն): Եթե ի մի բերենք հարցի հիմնական և հավելյալ պատասխանները և հաշվի չառնենք հիշատակված չորս խուսափողական պատասխանները՝ կարելի կլինի ամրագրել 39 փիլիսոփայի անուն:

Պատասխանները հստակ պատկերացնելու համար դիտարկման արդյունքը ստորև ներկայացված է երկու աղյուսակով, որոնք արտացոլում են հիմնական և հավելյալ պատասխանները տարբերակված ձևով: Առաջին պոնակում նշվում են *մեկական* պատասխանները և մեկից ավել պատասխանների առաջին անունները: Երկրորդ պոնակում նշված են *հավելյալ* անունները: Երկու դեպքում էլ անունները նշվում են ըստ TV մոլ-ի հրատարակման ժամանակագրության:

Հիմնական պատասխան

1. Բերդյաս
2. Կանտ
3. Կանտ
4. Կանտ
5. Արիստոտել
6. Նարեկացի
7. Նիցշե

Հավելյալ պատասխան

- 1^ա Կոնֆուցիոս
- 3^ա Լևի Ստրոս
- 6^ա Դավիթ Անհաղթ, Նժդեհ

8.	Միշել Մոնտեն	7 ^ա Շթայներ, Կանտ
9.	Հեգել	8 ^ա Մարկոս Աուրելիոս
10.	Սպինոզա	
11.	–	
12.	Բերդյաև	
13.	Գեորգ Բրուստյան	12 ^ա Մոնտեն
14.	Գարեգին Նժդեհ	
15.	Ջոն Դյուի	14 ^ա Արիստոտել
16.	Շթայներ	15 ^ա Կարլ Յասպերս
17.	Պլատոն	
18.	Կանտ	
19.	Դիոգենես	17 ^ա Վիտգենշտայն
20.	Նիցշե	
21.	Էրիխ Ֆրոմ	«ա» տառով ամրագրված թվերը (1 ^ա , 3 ^ա և այլն)
22.	–	կոչված են ցույց տալ, թե հիմնական
23.	Ֆրեյդ	ցուցակում դրանք որ թվերին (1, 2, 3 և այլն)
24.	Կանտ	են համապատասխանում և, հետևաբար, որ
25.	Նագարջունա II	փիլիսոփաների հետ են հնչեցված այդ
26.	Նժդեհ	անուններ
27.	Գալիլեո Գալիլեյ	ը:
28.	–	
29.	Գարեգին Նժդեհ*	
30.	Սոկրատես	

«TV մոլի» (37/312) համարում 20-
26 սեպտեմբերի պատասխանը՝
դարձյալ «Գարեգին Նժդեհ» է

Ձայների քանակով հետևյալ պատկերն է ստացվել. Կանտ՝ 6 հիմնական, 1 հավելյալ, ընդամենը՝ 7, Գարեգին Նժդեհ՝ 4 հիմնական, 1 հավելյալ, ընդամենը՝ 5, Բերդյաև՝ 2 հիմնական, ընդամենը՝ 2, Նիցշե՝ 2 հիմնական, ընդամենը՝ 2, Արիստոտել՝ 1 հիմնական, 1 հավելյալ, ընդամենը՝ 2, Միշել Մոնտեն՝ 1 հիմնական, 1 հավելյալ, ընդամենը՝ 2, Շթայներ՝ 1 հիմնական, 1 հավելյալ, ընդամենը՝ 2:

Մնացած բոլոր փիլիսոփաների անունները հնչեցվել են հարցին մեկ պատասխան սովորների կողմից. Նարեկացի, Հեգել, Սպինոզա, Գեորգ Բրուստյան, Ջոն Դյուի, Պլատոն, Դիոգենես, Էրիխ Ֆրոմ, Ֆրեյդ, Նագարջունա II, Գալիլեո Գալիլեյ, Սոկրատես՝ հիմնական պատասխանում, և Կոնֆուցիոս, Լևի Ստրոս, Դավիթ Անհադթ, Մարկոս Ավրելիոս, Կարլ Յասպերս, Լյուդվիգ Վիտգենշտայն՝ հավելյալ պատասխանում: Այդ փիլիսոփաների կյանքը և գործունեությունը ընդգրկում է մ.թ.ա. V-IV դդ. մինչև ներկա ժամանակաշրջանը:

«Ո՞վ է ամենահետաքրքիր փիլիսոփան» հարցի պատասխաններն ավելի շուտ ուղղված են դեպի անցյալը, քան ներկան: Նշված բոլոր փիլիսոփաները (39 մարդ), ի բացառյալ մեկի (Գ.Բրուստյանի), իրենց կյանքին արդեն հրաժեշտ են տվել:

Քանի որ տրված հարցի պատասխանները հրատարակվել են հայկական լրատվական միջոցներից մեկում, բնականաբար, հետաքրքիր է նշել, թե հայ փիլիսոփաներից ինչ անուններ են ամրագրվել պատասխաններում՝ անկախ ժամանակաշրջանից: Դրանց թիվը չորսն է՝ Դավիթ Անհադթ (հավելյալ ցուցակում), Նարեկացի (հիմնական ցուցակում), Գարեգին Նժդեհ՝ 4 պատասխան հիմնական ցուցակում և 1 պատասխան՝ հավելյալում, Գեորգ Բրուստյան (հիմնական ցուցակում):

Պատասխաններում նշված փիլիսոփաների անունների վկայակոչումը խոսում է հարցազրույցին մասնակցած հեղինակների փիլիսոփայական նախասիրությունների

ընդհանուր պատկերի մասին: Ինչ-որ իմաստով դա խոսում է նաև փիլիսոփայության վերաբերյալ հայաստանյան մտավորականների պատկերացումների մասին: «TV մոլը» 7-13 հունիսի 2010թ. համարում (22/298) հրատարակել է (էջ11) մի փոքր հաղորդագրություն «Ուլքե՞ր են ամենահետաքրքիր փիլիսոփաները» խորագրով (12 տող)՝ ամփոփելով մինչ այդ հրատարակված հարցապատասխանները:

Ավելորդ չէ նշել, որ փիլիսոփայական և փիլիսոփաների մասին նմանատիպ հարցումներ, համաշխարհային չափանիշներով, իրականացնում են նաև լրատվության այլ միջոցներ: Այսպես, օրինակ, News and Views հանդեսը մի քանի տարի շարունակ (սկսած 2008 թ.) հարցումներ է կատարում՝ միջազգային համբավ ունեցող փիլիսոփաների շրջանում: Առաջարկվել են հետևյալ հարցերը.

Ո՞ր փիլիսոփայական ուղղություններն են 20-րդ դարում եղել առավել ազդեցիկ:

Դրանցից որո՞նք կպահեն իրենց ազդեցությունը 21-րդ դարում:

Նշե՞ք 20-րդ դարի ամենամեծ փիլիսոփաներին (ոչ ավել, քան 5 անուն):

Ի՞նչն էք համարում փիլիսոփայության ամենակարևոր ձեռքբերումը ձեր երկրում:

Ի՞նչ դեր է փիլիսոփայությունը խաղում սոցիալական կյանքում և գիտության մեջ:

Ակնհայտ է, որ նշված երկու տարբեր հարցումները հետապնդում են տարբեր նպատակներ: Սակայն պարզ է նաև, որ ստացված արդյունքները կարող են զուգակցվել և ավելի բազմակողմանի դարձնել խնդրո առարկայի պատկերը:

«TV Մոլը» 2010թ-ի հունիսի 22 (298) համարում (հունիսի 7-13) հրատարակել է մի հաղորդագրություն **«Ուլքե՞ր են ամենահետաքրքիր փիլիսոփաները»** խորագրով՝ հետևյալ բովանդակությամբ.

«Հայաստանում գործող Փիլիսոփայության միջազգային ակադեմիան դիտարկելով մեր շաբաթաթերթի «Առանց փողկապի» խորագրի «Ո՞վ է ամենահետաքրքիր փիլիսոփան» հարցը՝ հետաքրքիր վերլուծություն է անցկացրել: Այս խորագրով «TV Մոլ»-ում հարցազրույցներ են հրապարակվում քաղաքական տարբեր գործիչների, կառավարության և խորհրդարանի ներկայացուցիչների հետ: Դիտարկելով այդ հարցազրույցների վերոնշյալ հարցի պատասխանները՝ Փիլիսոփայության միջազգային ակադեմիան հետևյալ եզրակացությունն է արել՝ բոլոր ժամանակների փիլիսոփաների անուններից հայ մտավորականներն ու քաղաքական գործիչները ամենից շատ նշել են Կանտի, Արիստոտելի, Նիցշեի, Մոնտենի, իսկ հայ երևելի փիլիսոփաներից առանձնացրել են Նարեկացու, Դավիթ Անհաղթի, Նժդեհի և մեր ժամանակակից Գեորգ Բրուսյանի անունները»:

Վիկտոր Համբարձումյանն իր խիստ սուղ ժամանակից հնարավորություն էր գտնում հանդիպելու հայ մարզիչներին, սպորտի գործիչներին և այլոց:

Մի անգամ իմ ներկայությամբ հարց տվեցին Վիկտոր Համբարձումյանին, թե արդյո՞ք նա հետաքրքրվում է ֆուտբոլով այն աստիճան, որ ընդունել է Երևանի «Արարատ» թիմի անդամներին և զրուցել նրանց հետ: Չ՞է որ դա նրանից ժամանակ է խլել, «ոսկե ժամանակ», որն իրեն այնքան անհրաժեշտ էր իր գիտական ստեղծագործության համար:

Մեր հանճարեղ գիտնականը հստակորեն բացատրել է, որ դրանք տարբեր բաներ են և որոնցից ամեն մեկն ունի իր դերը նրա կյանքում: Ընդգծելով, որ ստեղծագործության համար պահանջվող ժամանակն անսահմանափակ է՝ նա նշել է, որ կան նաև այլ բնագավառներ, որ իր համար պակաս կարևոր նշանակություն չունեն, քան իր գիտական ստեղծագործություններն են: «Ինչո՞ւ եմ ես ընդունել հաղթանակած «Արարատ» թիմի ֆուտբոլիստներին և զրուցել նրանց հետ ստեղծագործություններիս հաշվին. այն պատճառով, որ մեր ֆուտբոլի թիմը ինձ հուշում է նաև մի կարևոր երևույթի մասին, որը պետք է բնորոշ լինի մեր իրականությանը և ինչո՞ւ չէ նաև հուշի որոշ մեթոդներ մեր հասարակության զարգացման համար: Եթե խիստ համառոտակի ասելու լինեմ, թե որն է այդ հասարակությանը, ապա ես կպատասխանեմ՝ տվյալ դեպքում թիմի անդամների միասնությունը, համոզված եմ, որ դա դյուրին բան չէ, և հավանաբար դժվար ուղի են անցել «Արարատ» թիմի անդամները մինչ այդ հատկության ձեռք բերելը: Միասնություն, ահա այն կարևորագույն հատկանիշը, որով «Արարատ» թիմի անդամներից կարողացել են շատ լավ հասկանալ ու իրացնել դրա դերն ու նշանակությունը: Եվ ի վերջո հասնել բաղձալի նվաճումների: Վիկտոր Համբարձումյանը հիշեցրեց իր սիրած գրող հանճարեղ Եղիշե Չարենցի հետևյալ խոսքերը. «Օ՜ հայ ժողովուրդ, քո փրկությունը քո հավաքական ուժի մեջ է»:

Չարենցի կոչն անշուշտ պետք է հասկանալ բառիս լայն իմաստով և տարածել հասարակական մտքի բոլոր բնագավառների վրա և ոչ միայն: Առիթից օգտվելով կարող եմ ասել, որ ավանդաբար հայերի և վրացիների մոտեցումը երգի, երաժշտության նկատմամբ մի հարցում, ընդ որում՝ շատ կարևոր հարցում, տարբեր են. վրացիները սիրում են խմբերգեր, հայերը, որպես կանոն, գերադասում են լինել մեներգիչներ: Անշուշտ ամեն մեկն ունի իր առավելությունները, սակայն ես ցանկություն կհայտնեի, որ մեր մեներգիչներն ինչ-որ սահմաններում երգելիս ընդգրկեին նաև այլ երգիչ երգչուհիների, համոզված եմ, որ այդպիսի երգը շատ ավելի տպավորիչ կլինի և ընդունելի ունկնդիրների տեսանկյունից: (Առիթից օգտվելով ասեմ, որ այսօր Վիկտոր Համբարձումյանի ցանկությունն իրականացնում են մեր երգիչները, թերևս չիմանալով, որ այդ ցանկությունը Վիկտոր Համբարձումյանին է եղել,- Գ. Բ.):

Առանձնահատուկ է նաև Վիկտոր Համբարձումյանի վերաբերմունքը դեպի շախմատը: Դա կարող էր ունենալ մի քանի պատճառ: Մերը դեպի շախմատը խիստ տարածված է և անկախ տարիքից ու սեռից, շախմատով հրապուրվում են տարբեր բնավորության և խառնվածքի մարդիկ, և դա բնական է: Բավական է հիշել, որ շախմատը ներառում է արվեստի, գիտության և սպորտի որոշակի տարրեր, երանգներ, որոնք հրապուրիչ են դարձնում այդ հնագույն խաղը: Այդ բոլորն իհարկե կարող են հասկանալի դարձնել Վիկտոր Համբարձումյանի վերաբերմունքը շախմատի նկատմամբ: Բայց Վիկտոր Համբարձումյանն ավելի խորն էր նկատում երևույթներն ու նրանց էությունները: Խոսքը վերբերում է մասնավորապես Վիկտոր Համբարձումյանի շախմատային խաղի մեկնաբանմանը. Երբ երկրորդ անգամ Տիգրան Պետրոսյանը դարձավ աշխարհի չեմպիոն շախմատի գծով, ինչպես նաև առաջին անգամ, Վիկտոր Համբարձումյանը ողջույնի խոսք հրատարակեց թերթերում: Այս անգամ հատուկ ուշադրության էր արժանի Վիկտոր Համբարձումյանի շախմատի դերի և նշանակության մասին հետևյալ մեկնաբանությունը. «Ինձ հաճույք է պատճառում, որ գոյություն ունի մտավոր գործունեության (ընդգծումն իմն է. Գ. Բ.) մի բնագավառ, որտեղ հնարավոր է օբյեկտիվորեն համեմատել տարբեր անձնավորությունների մտքի կարողությունները և միարժեք կերպով որոշել, թե ով է

հզորագույնն աշխարհում: Այդ բանագավառը շախմատն է: Առավել հաճելի է զիտակցել, որ մտքի այդպիսի գերազանցությունը պատկանում է մեր հարազատ Տիգրան Պետրոսյանին»:

Պրոֆեսոր Խաչատուր Թևոսյանը
Տիգրան Պետրոսյանի գերեզմանին
ծաղկեպսակ դնելիս

Այժմ, երբ շախմատը թափանցել է անգամ դպրոցներ՝ ուսումնական առարկայի ձևով, էլ ավելի մեծ է հետաքրքրությունը այդ հնագույն, հանճարեղ խաղի նկատմամբ: Օգտվելով այն առիթից, որ պրոֆեսոր Խաչատուր Թևոսյանը Մոսկվա էր մեկնում, ես խնդրեցի նրան այցելել Տիգրան Պետրոսյանի որդուն և պարզել մեր մեծ շախմատի արքայի ատենախոսության հրատարակման հարցը, քանի որ այդ մասին տարբեր կարծիքներ են եղել շախմատի շրջանակներում: Պրոֆեսոր Թևոսյանը սիրով կատարել էր այդ հանձնարարությունը և հայ-ռուսական միության նախագահի առաջին տեղակալ Տիգրան Պետրոսյանի վաղեմի բարեկամ Տեր-Ղազարյանցի օգնությամբ ստացել Վարդան Պետրոսյանի հավաստագիրը՝ հոր ատենախոսությունը տպագրելու վերաբերյալ, ստորև վերարտադրում ենք նամակը:

Մեր ամսագրի հաջորդ համարում կտպագրվի վերոնշյալ նյութի շարունակությունը «Տիգրան Պետրոսյանի շախմատային և փիլիսոփայական ստեղծագործության ժառանգության այսօրվա վիճակը և մեր անելիքները» խորագրով:

Գ. Բ.

25 июля 2012 год.

Москва

Доверенность

Академику Георгию Абеловичу Брутяну

от наследника авторского права на издание текста диссертации моего отца Тиграна Вардановича Петросяна по теме «Некоторые проблемы логики шахматного мышления»

Мой отец, двукратный чемпион по шахматам Тигран Варданович Петросян, в 1968г защитил диссертацию в Ереванском Государственном Университете на тему «Некоторые проблемы логики шахматного мышление» на соискание учётной степени кандидата философских наук (по специальности «логика»).

Его научным руководителем был доктор философских наук, профессор, академик Г. А. Брутян.

При жизни отца, он и его научный руководитель думали об издании его диссертации, но интенсивная шахматная деятельность, а затем его преждевременная смерть не дали возможность осуществить задуманное.

В настоящее время академик Г.А. Брутян сообщил мне о желании опубликовать диссертацию под своей редакцией.

Я приветствую его решение и прошу всех, от кого зависит решение вопроса о публикации названной диссертации, всячески содействовать академику Г.А. Брутяну.

Я передаю все мои полномочия на авторское право по вопросам, связанным с публикацией диссертации моего отца «Некоторые проблемы логики шахматного мышление», академику Г.А. Брутяну.

Подпись В.Т. Петросяна

Заверяю

Первый Вице-Президент

Союза Армян России

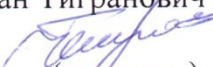
Тер-Газарян

Р. Метгезеру

27. июля 2012г.

Вардан Тигранович Петросян

(подпись)